

אלון זס"ק

ראש אגף מים, שפכים ונחלים,
המשרד להגנת הסביבה

במשך עשרות שנים עיקרו את צמחיית גדת נחל שורק (באזור השפך) בחומרי הדברה ובחומרים מונעי נביטה כדי להקל על פעולת ריסוס נגד יתושים. פעולות אלו תרמו לסחף מוגבר של גדות הנחל ולשינויים תכופים בתצורת הנחל באזור מישור החוף | צילום: אבי אוחן-דולב

[תוכן זה הוא חלק מרב-שיח. לחצו כאן לדין המלא](#)

שיפור איכות המים ופעולות נוספות – המפתח לשיקום נחלים

3 באוקטובר, 2010

גיליון סתיו 2010 / כרך 1(3)

נחלי ישראל שונים מאד באופיים זה מזה – במערכות האקולוגיות הקיימות בהם, באופי זרימתם ובתכונות נוספות המייחדות כל נחל – אולם לצערנו רובם המכריע סבלו בעשרות השנים האחרונות מפגיעות משמעותיות ביותר שנעשו על-ידי האדם. הפיכת הנחלים ל"חצר אחורית" ולמקום מוזנח שנהרסו בו המערכות האקולוגיות הטבעיות הביאה בין השאר להכרה כי יש לשנות את הגישה לנושא הנחלים ולהתחיל בשיקומם.

כבר בתחילת שנות ה-90 עם העלייה במודעות הסביבתית ובהכרה בצורך לשקם את נחלי ישראל הקים המשרד להגנת הסביבה מנהלה ארצית לשיקום נחלים. המנהלה פעלה מאז ועד היום במגוון נושאים ופעילויות כדי לשנות את המצב העגום שהיה בנחלים, ולהחזירם לציבור כמערכות טבעיות ודינמיות המאפשרות קיום מערכות אקולוגיות טבעיות מחד גיסא ומתחשבות בצרכים האנושיים מאידך גיסא.

שיקום הנחלים הוא מהלך רחב הנפרש לאורך תקופה של שנים רבות והוא נוגע במגוון סוגיות סביבתיות וחברתיות שונות שעלינו לקדם אותן ולהתייחס אליהן בבואנו לבחון כיצד אנו משקמים את נחלי ישראל [2]:

- **מים** – השבת המים לנחלים והזרמת מי מקור לטבע ככל הניתן ובמקומות המתאימים. הקפדה על מניעת זיהום הנחלים ושימור המאפיינים הטבעיים של מערכות הזרימה בהם.
- **היבטים אקולוגיים** – שימור מערכות אקולוגיות טבעיות קיימות בדגש על אזורים רגישים ועל אזורי אל-געת כדי

לאפשר למערכות להתקיים באופן טבעי ככל הניתן.

- **ניהול נגר** – ניהול אגני כולל בראייה רחבה המאפשר בין השאר: מתן מענה הולם ומאוזן בכל הנוגע לשיטפונות, תחזוקת נחלים וניקוז "ירוק", שמירה על שטחי הצפה פתוחים ללא בינוי ושימור קרקע וייצובה תוך שינוי ממשק החקלאות.
- **היבטים חברתיים** – השיקום צריך להתבצע תוך התייחסות לחשיבות התרבותית וההיסטורית של הנחלים (חלקם נזכרים במקורות), לתפקודם כריאה ירוקה למטרות נפש ופנאי, לתנועה חופשית של כלל הציבור לאורכם, לכך שהם נושאים על גבם את מערכת השטחים הפתוחים הארצית ולהיבטים של תועלת כלכלית משיקומם. כמובן, על השיקום להיעשות בשיתוף הציבור בתכנון, כמו גם בפעולות של חינוך והסברה.

הפעילות הסביבתית הרבה שנעשתה בשנים האחרונות ביחד עם המודעות הגוברת וההולכת לשיקום ולהכרה בחשיבותו גרמה לכך שהציבור חוזר לנחלים בהמוניו ומצב הנחלים השתפר במרבית המדדים. אחד השיפורים המשמעותיים ביותר הוא איכות המים המוזרמים כיום לנחלים.

הצעד הראשון בשיקום נחלים מחייב את הוצאת המזהמים המגיעים אל הנחל. לא ניתן לשקם נחל באופן מלא ללא הוצאת הגורמים המזהמים. הקמת המתקנים לטיפול בשפכים ואכיפה נמרצת של המשרד להגנת הסביבה הפחיתו במידה ניכרת את המזהמים המוזרמים לנחלים. משנת 1994 ועד היום פחתו עומסי המזהמים המגיעים אל הנחל בלמעלה ממחצית [1,3]. עם כניסתם לפעילות של מתקנים נוספים לטיפול בשפכים, הזיהום ימשיך ויפחת לרמות נמוכות יותר. כניסתן לתוקף של תקנות מחמירות המתייחסות לאיכות מי הקולחים והמחייבות טיפול בשפכים בתקנים סביבתיים גבוהים [4] תגרום לכך שאיכות המים הזורמת בנחלים תשתפר לאין ערוך. מצב איכות המים בנחלים עדיין אינו מזהיר ויש לבצע פעולות רבות נוספות כדי להמשיך לשפר אותו ולאפשר החזרת מערכת אקולוגית בריאה לנחלים.

בנושא זה יש להדגיש כי בנחלי האיתן של ישראל צריכים לזרום מי מקור ולא מי קולחים. ייתכן שאת היעד הזה יהיה אפשר להשיג רק בעוד מספר שנים אולם זו צריכה להיות מטרתו של שיקום הנחלים מבחינת איכות המים. החובה להתייחס לחזון זה מוטלת עלינו בבואנו לתכנן לטווח הארוך את ניהול משק המים בכל הנוגע לתכניות האב למים ולטבע בנושא הזרמות מים בנחלים ואיכויות מים עתידיות.

לאור המורכבות הגדולה של הנחלים ושל מערכותיהם חשוב לבצע את השיקום תוך ראייה רחבה וכוללת של כל המרכיבים. לשם כך, פועלת המנהלה לשיקום נחלים על פי שני עקרונות מנחים המאפשרים פעילות מורכבת זו:

- קביעת מדיניות ארצית לשיקום ועבודה פרטנית ברמה האזורית של אגן ההיקוות תוך הקמת מנהלות אזוריות לשיקום נחלים. במנהלות אזוריות אלה ייוצגו כל הגורמים בעלי העניין, תוך מתן במה לציבור בדגש על קהילה מקומית ויצירת "שולחן עגול" לדיונים בנושאים הנוגעים לנחל ולסביבתו.
- שימוש ברשויות הניקוז כגורם מבצע במנהלות הנחלים וכגורם מקשר ביניהן הפועל בלאו הכי באזור וצריך לנהל את פעילות השיקום הלכה למעשה. לרשויות הניקוז יש להוסיף כוח אדם בעל תפיסה וידע אקולוגיים וסביבתיים (נעשה בחלקו) כדי להבטיח מתן מענה הולם ומאוזן בין צורכי המערכת האקולוגית לבין ניהול הנגר ושילוב של השניים בפעילות השוטפת.

במסגרת זו המשרד להגנת הסביבה הפעיל את סמכויותיו החוקיות והטיל על רשויות הניקוז תפקידים של רשות נחל. הטלת תפקידים זו מבטאת תפיסה של ניהול אגני סביבתי-מערכתי של מקורות מים ושל נחלים, תוך הכרה בחשיבות השילוב והתיאום בין פעולות ניקוז ומניעת הצפות, לבין שיקום הנחל ושמירת תפקודו כמערכת אקולוגית. הטלת התפקידים מקדמת את האינטרס הסביבתי המשותף לכל הגורמים. מעבר לכך, תיאום ושיתוף פעולה פורה בין כל הגורמים יובילו בסופו של דבר להמשך שיקומם של נחלי ארצנו, ולניהולם בראייה אגנית וסביבתית נכונה.

לאחרונה, עברה בממשלה הצעת מחליטים המבקשת לקדם תזכיר חוק בנושא הניקוז ובמרכזו הקמת רשות ארצית לניקוז שתאגד את כל הפעילות בנושא. כפי שציינתי, המכלול של אגן הניקוז וההיבטים הסביבתיים הרבים הקיימים בו מביאים לכך שיש לשלב את התפיסה הסביבתית כמובילה בכל שינוי מבני עתידי בתחום הניקוז וניהול הנגר.

מקורות

1. אמיר-שפירא ד. 2008. עומסי מזהמים בנחלים בשנת 2006, מגמות ושינויים ביחס לשנים קודמות. ירושלים: המשרד להגנת הסביבה.

2. קפלן מ. 2004. נחלי ישראל – מדיניות ועקרונות תכנון. ירושלים: המשרד להגנת הסביבה

3. רשות הטבע והגנים – היחידה הסביבתית. 2010. ניטור מים ונחלים – דו"ח פעילות לשנת 2009. ירושלים: המשרד להגנת הסביבה.

4. תקנות בריאות העם (תקני איכות מי קולחים וכללים לטיהור שפכים), תש"ע-2010.